

УДК 930.253 : 353.5(497.11Ражањ)“1919/1941“

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА РАЖАЊСКОГ
(1919-1941)

Када се 1918. године формирала држава Срба, Хрвата и Словенаца, привремено је задржана предратна административно територијална подела земље на округе. Видовдански устав, изгласан 1921.године, признаје само три владајуће националности и уводи централистичко уређење земље. Овим уставом је укинута традиционална подела Србије на округе и уведена подела на области. Уредбом о подели земље на области, 1922.године, утврђен је њихов број на 33. Краљ Александар је 1929.године донео закон о називу и подели Краљевине на управна подручја, којим је држава уместо на 33 области подељена на 9 бановина (Дравска, Савска, Врбаска, Приморска, Дринска, Зетска, Дунавска, Моравска и Вардарска) и подручје управе града Београда. Тако је остало до капитулације старе Југославије 1941.године.⁷⁸

Ослобођењем Ражања, октобра 1918.године, успостављено је Начелство среза Ражањског Округа Крушевачког, са седиштем у Ражању. Поред Ражањског, овом Округу припадали су и срезови: Жупски са седиштем у Александровцу, Копаонички са седиштем у Брусу, Крушевачки са седиштем у Крушевцу, Расински са седиштем у Крушевцу и Трстенички са седиштем у Трстенику.⁷⁹

Срезу Ражањском припадало је 14 општина и то: Ражањ, Лучина, Појате, Прасковче, Подгорац, Ћићевац, Шетка, Витошевац, Скорица, Брачина, Браљина, Сталаћ, Смиловац и Рујиште.

Године 1922. Крушевачки округ постаје Крушевачка област, са седиштем у Крушевцу. Према Закону о општој управи из исте године, на челу опште управе у области је велики жупан, а окружни начелници врше надзор над среском управом. Непосредни извршилац опште управне власти у срезу је срески поглавар, у чију надлежност спадају сви послови опште управе, а према потреби му се додељују правни и посебни стручни референти, као и помоћно особље. У делокруг рада среске самоуправе спадају следећи послови: среске финансије,

---

⁷⁸ НРС завод за статистику: "Административно територијалне промене у НРС од 1834-1954"

⁷⁹ Службене новине, бр.232/1929 и 136-А/1941

срески јавни радови, управа среским имањима, среске саобраћајне установе, оснивање среских завода за сиротињу и неговање болесника итд.

Органи среске самоуправе су: среска скупштина и срески одбор.

Среска скупштина је решавајући надзорни орган среске самоуправе и има право да издаје правилнике за унутрашње устројство и пословање среских установа, а решава и срески буџет сваке године.

Срески одбор је извршни орган среске самоуправе који извршава одлуке среске скупштине, руководи самоуправном администрацијом и врши надзор над среским установама и дисциплином у њима.⁸⁰

9/3
10365
Наредбу срџа Ражњског
Командант Мин. Вис. Морнарице са
б. бр. 9403 од 11. окт. 1919. год. о извођењу са службе:
"Бориса Милошевића војне и морнарице народном
службом б. бр. 623674 од 6-II-1919 год. наредбу је
садржи:
Парсон 400. правила службе I део јавноје
предвиђено да "официри, подофицири, ваљари
и редовни свештеници војне, морнарице, православно
ни црковни и саслав Католички црковни и дру-
штва, који учеснивају на зборовима и црков-
ној и државној служби војне и морнарице", а на
редом 404. исних правила у сваком случају за-
служује се упућивања грађанских права

у војном оделу.
Како сам известио да многи т.д. официри и
војници који се налазе на војној дужности, или војној дуж-
ности на војној дужности, али на војном оделу, учесни-
вају на црковним и црковним зборовима, што наредбу да колик-
вакити неће војне спрешити, како у области војне војне и
ни итд. итд. сиром воје рачуна и црковни и црковни прав-
ских одредаба, и да се према свима који просибу итд. итд. а
и да се наредбу, црковно је наредбу је засибује итд.
Пре да се досибује наредбу је наредбу је засибује итд.
Начелник Срџа Ражњског
Бр. 1762
15. III. 1919
Командант Ражњског
Ражњског
12. Марта 1919 год.
У. П. Ражњског

Док.бр. 1762 Наредба Министарства војске и морнарице (1919.г.)

⁸⁰ Службене новине, бр.92/1922

Начелство среза Ражањског је у току свог постојања задржало исти назив, мада се кроз грађу уочавају различити пријемни штамбиљи: Поглаварство среза ражањског, Начелство среза Ражањског, Среско начелство среза Ражањског. Изгледа да ти штамбиљи нису повлачили за собом и промену назива, јер се према њима и не може утврдити неки хронолошки редослед од употребе једног до употребе другог, већ су документа завођена равноправно са свим постојећим штамбиљима Начелства.

Из фонда се може закључити да се Начелство среза Ражањског управљало према доставама виших органа власти, односно да је извршавало наредбе и захтеве Начелства округа Крушевачког, коме је и слало извештаје о извршеним наредбама и задацима.

Начелник среза Ражањског је од Начелства округа Крушевачког добијао дописе у којима се, на пример, доставља захтев да општинске власти прикупе заостале гранате и бомбе ради спречавања несрећа⁸¹, затим допис да је Министарски савет усвојио предлог Министра Просвете да се у Краљевини СХС изједначи јулијански са грегоријанским календаром. Изједначење ће се вршити на дан 15. јануара 1919. године, тако што ће се тај дан обележити као 28. јануар.⁸²

Министарство унутрашњих дела доставља Крушевачком округу, а овај начелнику Среза Ражањског (односно свим начелницима) наредбу о образовању месних одбора ради бољег снабдевања народа и контроле приватника који производе и продају храну (бр.117/1919), затим наредба да се доставе подаци о броју деце о којој се нико не стара, а одата су просјачењу, беспосличењу и проституцији, колико има болесне деце и богаља и могу ли се деца негде сместити. (бр.507/1919)

Начелник среза Ражањског добио је обавештење да је отпочела са радом душевна болница у Београду, те стога душевно оболеле упућивати тамо на посматрање. (бр.629/1919)

Начелство округа Крушевачког захтева да се врши надзор над самозваним бабицама и не дозволи им се рад. (бр.954/1919).

Парафинска XV пуковска окружна команда доставила је наредбу Министра војске и морнарице да стални војни кадар не сме припадати било каквом политичком друштву, нити учествовати на зборовима политичког и демонстративног карактера. Такође се забрањују грађанска права у војничком оделу. (бр.1762/1919)

У домен рада Начелства спада и потрага за одбеглим затвореницима, разним преступницима и прекршиоцима закона, војним дезертерима или обвезницима који избегавају служење војног рока, као и осталим сумњивим лицима. По неки од криминалаца бивао је проглашен хајдуком и сваком је било слободно убити га.

У документу број 13120 од 4.12.1920. године стоји да је бекство војника из команди почело да добија у значају нарочито на територији северно од Саве и Дунава, а узроци су следећи:

---

⁸¹ Фонд НСР, кут.1, док.69, 1919.г

⁸² Исто, док.бр.112 од 8.1.1919.

- комунистичке агитације;
- слаба организација полицијских власти;
- недовољан надзор над војницима;
- писма родитеља и сродника у којима се војници позивају на бег, наводећи примере оних који су побегли, а нико их не прогања. Из свих писама назире се ишчекивање неке промене, неко уверење да овако неће дуго остати и зато би било добро да војници благовремено побегну.

Министар Унутрашњих дела забранио је бугарском листу "Работническа просвета", који излази у Америци, улазак и растурање у нашој земљи, пошто пише против интереса Краљевине СХС. (док.бр.13220/1920)

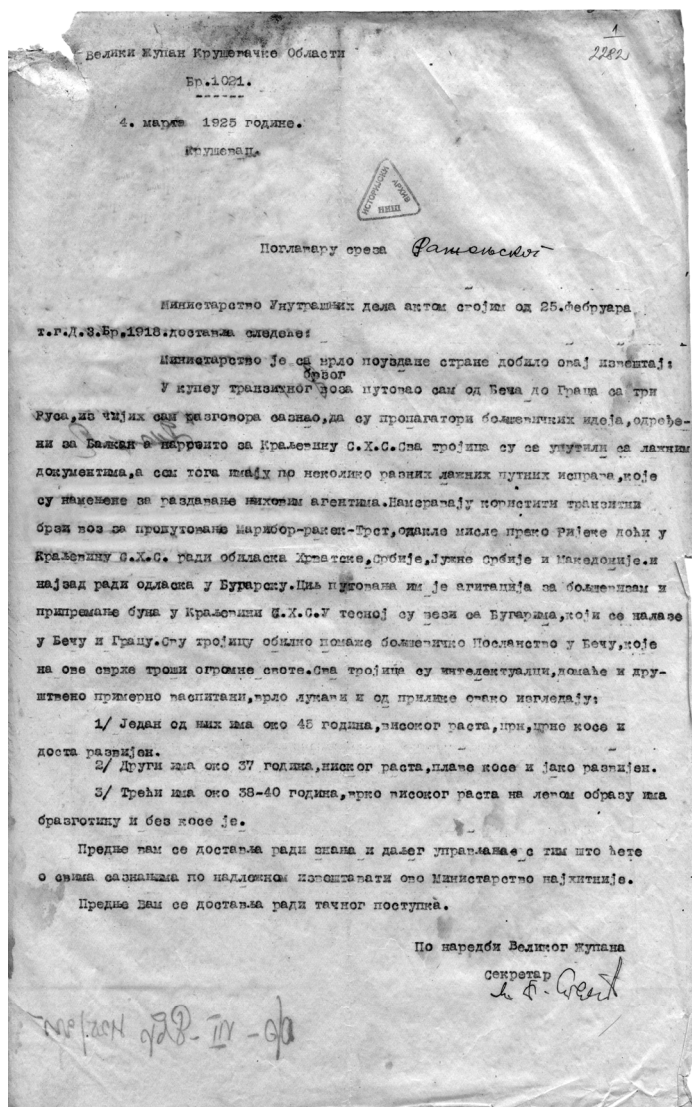
Влада Љубе Давидовића је 1920.године дала оставку коју је уважио Престолонаследник, а нови кабинет, са председником Стојаном Протићем на челу, сачињавали су:

- др Антон Карошец, министар саобраћаја;
- Марко Трифковић, министар унутрашњих дела;
- Антон Трунбић, министар иностраних дела;
- Стојан Рибарац, министар трговине и индустрије;
- Јоца Јовановић, министар грађевина;
- др Велизар Јанковић, министар финансија;
- др Момчило Нинчић, министар правде;
- Миша Трифуновић, министар просвете;
- Ђен. Бранко Јовановић, министар војни и морнарице;
- др Мата Дринковић, министар пошта и телеграфа;
- др Фран Јанковић, министар вера;
- др Ђура Шуршан, министар социјалне политике;
- др Славко Милетић, министар народног здравља;
- Иван Ковачевић, министар шума и руда;
- Иван Крниц, министар за аграрну реформу;
- Александар Станишић, министар исхране и обнове земље;
- Иван Росикар, министар вода.

Влада је 19. фебруара 1920.године положила заклетву и примила дужност.(док.бр.2073)

Из поверљивих аката са директивама виших органа власти, може се закључити да је Начелство среза Ражањског учествовало у праћењу деловања Комунистичке партије и њених присталица, као и надзору и спречавању акција комуниста. Тако, на пример, у документу пов.бр.177 из 1920.године, стоји да су се у последње време појавиле терористичке акције које произилазе из партијског деловања и те се појаве морају у зачетству угушити и спречавати. У саопштењу Начелства округа Крушевачког бр.1470 од 13.2.1920.године, Министарство Унутрашњих дела има поуздане информације да неки елементи из разних побуда иду за тим да се прилике у нашој земљи не консолидују. Саботирају железнички саобраћај надајући се да ће у масама изазвати незадовољство, које се може zgodно искористити за антидржавну акцију.

Штрајк железничара 1920. године праћен је актом бр.5477/1920 у којем се констатује да је стање штрајка задовољавајуће. У Војводини, Босни и Херцеговини и на тимочким железницама саобраћај је нормалан, док се на осталим железницама у краљевству један мањи део железничара налази још у штрајку, али се и они постепено враћају на рад. Делегати железничара су посетили Министра саобраћаја и понудили му преговоре, али би он на њих пристао тек кад се сви железничари врате на рад. За време штрајка поремећена је и јавна безбедност у Суботици, где су неки комунистички следбеници, помогнути из Пеште покушали да изведу преврат у ноћи између 19. и 20. овог месеца. Том приликом убијена су три полицајца, а пет их је рањено. Нереда је било и у Љубљани. Ова политичка акција комуниста свуда је наишла на највећу осуду.

Док.бр. 2282 Извештај о тројици Руса (1925.г.)

Начелству се документом пов.бр.62/1923, саопштава да ће секција удружења Пробуђених Мађара, која је покушала да изврши атентат на румунског краља, приредити атентат на Њ. В. Нашег Краља. Задатак је поверен Золтану Барошу, Замаши Шандору, Фулап Коломану, Фодор Јозефу.

Велики жупан Крушевачке области доставио је поглавару Ражањског среза акт Министарства Унутрашњих Дела у коме је извештај о тројици Руса, који су путовали возом од Беча до Граца. Они су пропагатори бољшевичких идеја одређени за Балкан, а нарочито за Краљевину СХС. Сва тројица су се упутила с лажним документима у Краљевину СХС и даље у Бугарску. Циљ путовања им је бољшевичка агитација и припремање буна у Краљевини СХС. Сву тројицу обилато помаже посланство у Бечу. (бр.2282 од 7.3.1925)

Поверљива акта из 1925.године садрже низ занимљивих евиденција, потерница и разних дописа у вези антидржавних акција. Посебно је интересантно наређење (пов.бр. 116/1926, кут.22) о предузимању мера за спречавање комунистичке активности у прослави Првог маја 1926.године и прилог – циркулар Политбироа упућен тајним комунистичким организацијама са упутствима о прослави Првог маја.

У оно време је јавност у Ражњу и околини била узбуркана случајем Јосифа Парда и "закопаног блага". Предмет у вези с тим (пов.бр.48/1931, кут.37) садржи испите сведока, молбу Јосифа Парда Начелству да у случају ако пронађе благо добије једну трећину, према грађанском закону. Тражење и ископавање му је одобрено, с тим да је дужан да, ако ишта пронађе, пријави властима ради даље расправе. Ту је, затим, и комисијски извештај о томе да на месту које је Пардо одредио и, у присуству грађана, ископао – није нађено ништа. Даље, Министарство Унутрашњих послова (Одељење за државну заштиту) налаже начелнику среза да се утврди прави разлог доласка у Ражањ бугарског поданика Јосифа Парда. Место на коме је тај новац закопан налази се на плацу куће г-ђе Василије Тодоровић из Ражња, где је некада била бугарска команда. Сумња се да је Пардо, као бугарски држављанин, добио ту скицу од Бугара при повлачењу и да су му они поверили задатак. Ако се појави у Ражњу, да се тражи. Начелник је известио Министарство о доласцима Јосифа Парда у Ражањ (праћен је) и сматра да он тражи неку бугарску архиву. Окружни инспектор Моравске бановине у Крушевцу препоручује да се Парду забрани долазак у Ражањ.

Начелство среза Ражањског решавало је молбе поднете по најразличитијим питањима, разне захтеве и слично, издавало уверења о имовном стању и владању, решавало судске спорове у имовинско-правним парницама, обављало испите сведока и кривичне испите. Начелнику су се подносили реферати чувара шума, пријаве за разрез пореза, разне тужбе, полицијски увиђаји, као и предрачуни прихода и расхода. Начелство среза прослеђивало је и бројне наредбе, захтеве, препоруке и расписе добијене од виших органа државне власти.

Архивска грађа у фонду датира до половине 1941.године. Успостављањем окупацијске власти, после слома Краљевине Југославије, Начелство среза Ражањског изгубило је своју дотадашњу функцију. О престанку рада Начелства не постоји конкретни документ у архивској грађи овог фонда.

Фонд Начелство среза Ражањског преузет је 1964.године од Станице милиције у Ражњу и заведен у Књигу пријема под бројем 276. Примљен је у несређеном стању, а 1966.године је пописан и извршена је груба регистратурска подела на године.

На сређивање је примљен некомплетан, у веома лошем стању, са великим оштећењима и запрљан. При пријему се састојао од 51 кутије архивске грађе из које је током сређивања издвојено 30 свезака, а Служби депоа предато је 50 кутија архивистички сређене грађе са распоном година 1919 – 1941.

Приликом увида у грађу пре предавања на сређивање и обраду, издвојен је мали део документације, који је формиран као посебан фонд Начелство среза Ражањског са заступљеним годинама: 1892, 1903, 1904, 1907, 1909, 1910, 1911, 1918. За сваки документ овог одвојеног дела фонда урађена су регеста и он се налази у посебној фасцикли.

Архивска грађа фонда садржи: записнике са седница среског одбора и Среске Скупштине, извештаје, препоруке, наредбе, спискове сумњивих, расписе, потернице за криминалцима, захтеве, молбе, судске предмете, кривичне испите, уверења о имовном стању, пуномоћја, дозволе, предрачуне прихода и расхода, разну финансијску документацију, признанице, овлашћења, протоколе процене, полицијске увиђаје, уговоре, реферате чувара шуме, разне пријеве, саслушања и пресуде, оптужнице, тужбе, објаве, статистичке податке, тапије, евиденције страних држављана и комуниста, а у највећој мери – преписку.

Деловодни протоколи нису комплетни, за многе године недостају или целе књиге, или нека од свезака, те тако не одговарају у потпуности својој намени као информативно средство. Административно пословање је вођено централизовано кроз деловодне протоколе, с тим да су поверљива акта евидентирана у поверљивим деловодницима.

Фонд је сређен по принципу провенијенције, по коме сваки писани документ заузима оно место у групи архивске грађе које је заузимао у регистратури. Сва документа са деловодном ознаком сврстана су хронолошки од мањег ка већем броју. Документа без деловодног броја сврстана су у одговарајуће године иза докумената са бројем и одвојена су посебном кошуљицом, на којој је исписан садржај, број предмета и листова. Поверљива акта, уређена по деловодној ознаци и сврстана по годинама, налазе се испред докумената са деловодним бројем, такође одвојена посебном кошуљицом. Групе докумената са истим деловодним бројем формиране су као предмет, а групе докумената које чине предмет, а немају исту деловодну ознаку – носе заједнички деловодни број са најмлађег, односно последњег документа из предмета.

Приликом сређивања није вршено икакво излучивање грађе, а сваки документ обезбеђен је печатом и нумерацијом листова. Сређена архивска грађа смештена је у 50 кутија, од којих свака има унутрашњу листу са неопходним подацима и спољни опис. Обрађено је 30 свезака, односно њихово обележавање, нумерација листова и печатање. Фонд је заштићен неопходним обавештајним средствима (методско упутство, попис књига, попис кутија, унутрашње листе, сумарни инвентар, историјска белешка).